

i l l e n c s d e f o r a

Creació i recreació

Entrevista a Antònia Escandell Tur

per Irene Tetteh Morcilo

N'Antònia Escandell Tur és autora d'un llibre d'assaig, és traductora del romanès, és professora de català i és eivissenca.

Per recapitular una mica i esmentar amb més deteniment el seu currículum, direm que és llicenciada en Teoria de la Literatura i Literatura Comparada, va ser lectora d'espanyol a Romania de 2008 a 2011 (encara participa amb institucions culturals), ha estat editora de publicacions literàries, ha escrit sobre cinema, literatura i fotografia i el 2013 va publicar l'assaig Chris Marker y La Jetée, la fotografia después del cine.

El novembre de 2017 va sortir la seva traducció de la novel·la Solenoide, de Mircea Cărtărescu, la qual cosa ens ha servit d'espurna en el deler de conèixer-la i, consegüentment, per contactar-hi. Tanmateix, avui l'entrevistam per conèixer-ne les diferents facetes i per veure si amb la suma de les parts ens fem una idea del tot.

Per contextualitzar

ITM. Supòs que vas sortir d'Eivissa per anar a estudiar...

AET. Sí, en acabat el batxillerat (o més aviat l'equivalent d'aleshores, el COU), vaig voler anar a estudiar a Barcelona. Tenia moltes ganes de sortir de l'illa, vaig créixer a Sant Antoni i allà hi trobava pocs estímuls que ajudessin a satisfer la curiositat que qualsevol persona jove té per naturalesa. Anar a viure a Barcelona em va permetre seguir estudiant, i a més em va fer descobrir moltes aficions, o passions, si vols, que m'han acompanyat des d'aleshores, com per exemple, el cinema.

ITM. Com vas arribar a interessarte pel romanès? Com arribares a traduir-lo?

AET. L'any 2005 estudiava el darrer any de la llicenciatura en Teoria de la Literatura. Com que sempre vaig compaginar els estudis amb diverses feines, vaig anar fent la carrera de mica en mica, així que vaig arribar a aquest darrer any amb molt poques assignatures pendents d'aprovar. Vaig pensar que era el moment ideal per demanar una beca de mobilitat Erasmus. Buscava una destinació allunyada de les opcions més

Antònia Escandell Tur (fotografia: Diario de Ibiza/Isabel Camps).

habituals, volia evitar formar-me una expectativa prèvia del que m'hi trobaria. Em va cridar l'atenció Ro-

mania, i em vaig començar a interessar pel romanès. Aleshores només sabia que era una llengua d'arrel

llatina. A mesura que la vaig anar estudiant em va agradar cada cop més i, una vegada vaig ser allà, vaig descobrir, també, una literatura interessantíssima i de gran qualitat. Aquella primera experiència com a estudiant em va permetre començar a aprendre la llengua i em van deixar fascinada per la cultura i amb moltes ganes de tornar-hi. Ho vaig poder fer el 2008, com a professora, i m'hi vaig estar fins al 2011. Durant aquests anys organitzava sovint tallers de traducció amb els meus alumnes i, un cop acabat el període que durava el meu lectorat, tot pensant en la manera de tornar a Espanya sense desvincular-me de Romania, va sorgir la idea de traduir. Aleshores l'Institut Cultural Romanès havia creat un projecte de difusió de la cultura romanesa a l'exterior que, amb molt bon criteri, parava atenció en la necessitat de formar bons traductors del romanès. En el marc d'aquest projecte hi havia uns tallers de traducció subvencionats, molt interessants, i més endavant vaig poder gaudir-ne d'altres, organitzats per altres institucions com el Festival Internacional de Literatura i Traducció de Iasi (FILIT). Així va ser com em vaig anar formant com a traductora, i com vaig aprendre, a més, els aspectes més pràctics relacionats amb la professió, com per exemple, a fer una proposta de traducció que pugui resultar atractiva per a una editorial. Val a dir que hi va haver molts intents previs frustrats, abans d'aconseguir engrescar l'Editorial Periscopi amb la traducció de Cărtărescu, però l'esforç va valer la pena.

ITM. L'experiència com a lectora a Romania...

AET. Va ser meravellosa, des de molts punts de vista. Des del punt de vista professional va ser tot un repte. Jo venia de donar classes de llengua catalana als Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona, un medi molt còmode i amb tots els mitjans necessaris a l'abast. A Romania em vaig trobar amb grups d'alumnes nombrosíssims, classes massificades i amb molt pocs mitjans materials, però també vaig tenir l'oportunitat d'impartir classes de literatura dis-

senyades per mi amb total llibertat. Així que vaig gaudir molt de les classes, d'organitzar recitals de poesia, representacions teatrals, tallers de traducció, publicacions literàries, etc. Els alumnes es van implicar des del primer moment, i es va produir un intercanvi molt profitós. Per exemple, durant els tallers de traducció em van descobrir autors romanesos que no coneixia, i que avui dia considero indispensables. I és clar que també es van crear lligams d'amistat que encara ara es mantenen. En aquest sentit, des del punt de vista més personal, l'experiència va ser molt enriquidora, se'm va rebre amb una gran hospitalitat i em vaig sentir molt ben acollida des del primer moment. En el meu entorn laboral, doncs, també es van crear llaços d'amistat molt sòlids, que avui dia encara duren.

A part de tot això, aquests tres anys de viure a Romania em van permetre seguir coneixent-ne la cultura, que al meu parer és fascinant...

ITM. Actualment treballes a Barcelona.

AET. Sí, soc professora de català per a estudiants d'intercanvi a la Universitat Pompeu Fabra i, des de fa poc, miro de compaginar aquesta feina amb la de traductora.

Quant a la traducció

ITM. Com ha estat traduir Cărtărescu?

AET. Coneixia l'autor de feia temps, de fet, el primer cop que vaig anar a Romania, el 2005, ja en vaig sentir parlar i en vaig descobrir l'obra poètica, i més endavant vaig llegir l'obra en prosa. A Romania és un autor de fama consolidada i a l'espanyol ha estat molt ben publicat gràcies a l'editorial Impedimenta i les traduccions de Marian Ochoa de Eribe, però encara no l'havia vist traduït al català. Així que vaig pensar que podria ser una proposta interessant per a una editorial com Periscopi. L'editor de seguida es va mostrar interessat en l'autor, però quan em va proposar traduir *Solenioide* m'ho vaig pensar molt, perquè era la meva primera traducció i em semblava un projecte enorme. Mal-

grat tot, vaig decidir que era una oportunitat única i m'hi vaig llançar. És un escriptor molt barroc, que té un domini del llenguatge prodigiós i predilecció per la frase llarga. Aquestes característiques feien la tasca complicada, però em van permetre explorar el català com no ho havia fet mai abans, i l'experiència va resultar molt enriquidora.

ITM. Darrerament se'n parla com a possible premi Nobel.

AET. Sí, de fet, fa anys que s'especula sobre aquesta possibilitat. Personalment crec que si Cărtărescu rebés el Nobel seria ben merescut, i que segurament suscitaria un interès cap a la literatura romanesa que ajudaria a donar-la a conèixer arreu del món.

ITM. Ara comencen a aparèixer amb més protagonisme els traductors (a *Solenioide* apareix un extracte del teu currículum). Traduir és recrear o té part de creació?

AET. Crec que en la recreació hi ha un element creatiu ineludible. Una repetició exacta de l'original és impossible, perquè no existeix una equivalència exacta entre dues llengües (per sort!), i això obliga a ser creatiu. Sempre s'ha de ser respectuós amb l'original, però penso que es precisament en els moments que s'hi pot recrear (en l'altra accepció de la paraula, d'adelitar els sentits) amb llibertat que el traductor troba el seu gaudi. I és aquest gaudi del traductor el que més l'aproxima a l'autor, perquè penso que s'assembla molt al plaer que experimenta l'autor en escriure. Així que, paradoxalment, com més gaudeix el traductor de la seva llibertat creativa en la llengua d'arribada, més s'apropa a l'original, i més crec que és capaç de transmetre al lector aquest plaer original que experimenta l'autor.

D'altra banda, el fet que hi ha editorials com Periscopi que cuiden els seus traductors amb detalls com fer figurar-ne el nom a la coberta és un bon símptoma d'una major atenció vers la feina del traductor, i fa que el lector cada vegada sigui més conscient, també, de la importància d'aquesta tasca. És, a més, un símptoma important de major respecte vers l'original. No fa tant temps hi

havia editorials que traduïen sense problemes autors romanesos del francès o de l'alemany, i de vegades ni es preocupaven d'informar el lector sobre aquest fet.

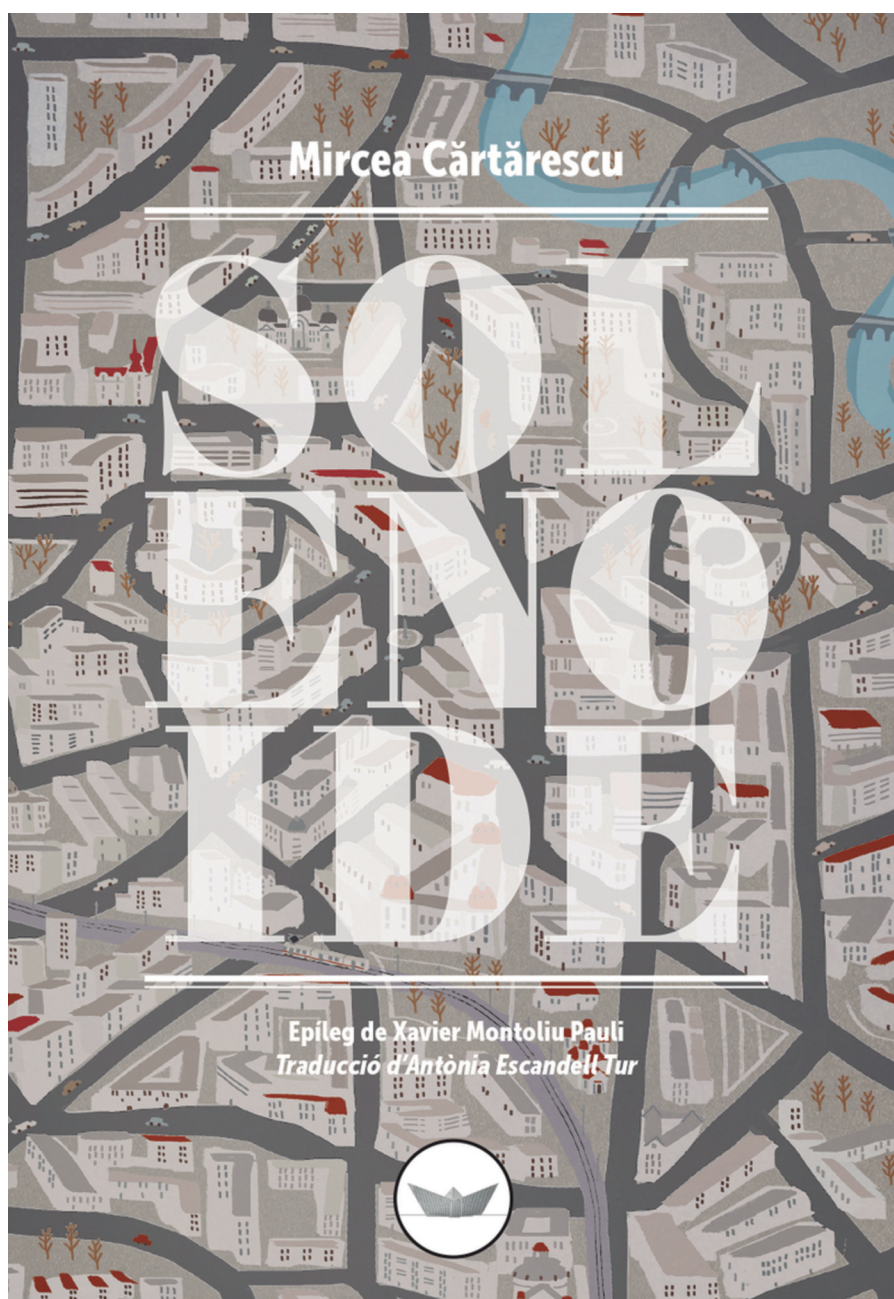
ITM. Com veus la traducció entre llengües europees? És difícil que les editorials apostin per traduir llengües que no siguin anglès-francès-alemany?

AET. Sí, és difícil. La tradició té molt de pes, a Europa, i un lector se sentirà sempre més segur que l'encerta si compra un llibre d'un autor desconegut de tradició anglosaxona, francesa o alemanya, que no el títol d'un autor romanès també desconegut. O almenys és això el que pensen les grans editorials. Per sort, també hi ha editorials independents que es regeixen per criteris que no es troben sotmesos als dictats del mercat, i que aposten per la qualitat de l'obra per sobre de qualsevol altre aspecte. Normalment són també aquestes petites editorials les que més importància donen a la traducció, i les que més cura hi posen.

ITM. El romanès és també una llengua romànica, però potser és la que coneixem menys. Com ens apropiem aquesta cultura?

AET. Diria que la millor manera d'apropar-se a la cultura romanesa és descobrir les similituds que existeixen entre les dues cultures, la seva i la nostra, i després, deixar-se seduir per les diferències.

Amb això vull dir que, igual com és fàcil, de bon començament, destriari en la llengua romanesa els trets llatinitzants que ens ajuden a entendre-la i a aproximar-nos-hi, i després és molt interessant anar descobrint les traces de l'eslau, del grec, del turc, que la fan tan diferent, també és interessant acostar-se a la cultura per allò que ens uneix; qui no coneix un romanès o una romanesa, que forma part del seu entorn més o menys proper? La gran quantitat d'immigrants romanesos que han arribat a les nostres terres en els darrers anys fa que això sigui fàcil, i potser la primera cosa que sorprèn és precisament la proximitat entre cultures: la facilitat amb què aprenen la nostra llengua i es familiaritzen amb els nostres costums es deu a aquesta

Portada de la novel·la *Solenoide*, de M. Cărtărescu, traduïda per Antònia Escandell.

proximitat. A partir d'aquí, anar descobrint les particularitats d'aquest poble resulta una tasca fascinant: una història marcada per una posició geogràfica que el converteix en centre i confluència de cultures, o la història més recent, marcada pels règims dictatorials i per la influència soviètica només en són alguns. I és clar, l'inevitable reflex de tota aquesta complexitat en la seva creació artística.

ITM. Trobes punts en comú? A l'hora de traduir, la proximitat lingüística facilita la traducció del discurs amagat, de la pragmàtica?

AET. Sí, hi ha molts punts en comú entre el català i el romanès. Encara no deixo de sorprendre'm en trobar paraules que provenen de la mateixa arrel etimològica i s'han desenvolupat de manera semblant, i abracen camps semàntics gairebé equivalents. Joan Coromines mateix coneixia el romanès i se'n va servir sovint per formular les seves hipòtesis etimològiques.

D'altra banda, crec que, efectivament, com comentes, la proximitat lingüística afavoreix la traducció de la pragmàtica, però encara l'afavoreix més la proximitat cultural. Per

exemple, determinats passatges de *Solenioide* on es parlava de costums antics lligats als cicles de la terra em van fer recordar paraules molt eivissenques, que recordava haver sentit dir als avis quan jo era petita.

ITM. Penses que la proximitat lingüística és també en valors fonamentals de la societat? Podem trobar més properes una novel·la o una pel·lícula romaneses que unes d'americanes?

AET. Sí, definitivament crec que un lector o un espectador amb una certa sensibilitat es pot arribar a sentir molt identificat amb una novel·la o una pel·lícula d'un autor romanès. Crec que la producció artística a Romania es troba en un molt bon moment avui dia. S'està donant una revisió crítica del passat fins a la revolució del 89, que va acabar amb la dictadura de Ceaușescu, molt sana i necessària per conjurar certs fantasmes que encara avui són molt presents a la vida quotidiana dels romanesos, però també existeix una mirada crítica cap al passat més recent, partint de la caiguda de Ceaușescu, marcat per la deriva cap a un capitalisme salvatge, amb la qual ens podem sentir molt identificats. Hi ha directors i escriptors de gran talent que parlen d'aquests temes amb intel·ligència i amb un sentit de l'humor molt especial.

ITM. Hi ha prou desconeixement de la literatura, el cinema i la cultura romanesa en general. M'atreviria a dir que només en coneixem el personatge de Dràcula, i a través de la narració d'un autor anglès i del cinema americà; darrerament, però, ens arriben autors com Cărtărescu o pel·lícules com *4 mesos, 3 setmanes, 2 dies*.

AET. Sí. En el cas de Cărtărescu em temo que es tracta més aviat d'un fenomen aïllat que en el millor dels casos pot contribuir a suscitar la curiositat d'alguns lectors per altres escriptors romanesos. En el cas del cinema, però, crec que sí que podem parlar d'una fornada de directors joves, de gran qualitat i amb interessos i una sensibilitat estètica comunes; el «Noul val romanesc», que se'n diu, la nova onada romanesa. La setmana passada mateix Adina Pintilie, una directora molt jove, va gua-

nyar l'Ós d'or a la Berlinale, i a mi darrerament m'està agradant molt, un altre director jove, Radu Jude. Tots dos es desmarquen bastant de l'estil hiperrealista i molt auster que havia caracteritzat els primers autors adscrits a aquest corrent.

Com a autora i traductora

ITM. Has escrit abans de traduir; t'interessa seguir conreant amb més afany un dels dos camps?

AET. Ara mateix m'agradaria molt poder seguir traduint, però és veritat que bona part d'aquest interès ve del fet que considero aquesta tasca un aprenentatge excel·lent per a qualsevol que li agradi l'escriptura.

ITM. Tens un respecte especial a l'hora de traduir pel fet de ser autora?

AET. Crec que el respecte sempre hi és. Sempre que admiris l'escriptor, és clar. Suposo que això deu canviar molt si et trobes amb la situació d'haver de traduir un escriptor que no t'agrada, que consideres francament dolent, però jo, per sort, encara no m'hi he trobat, amb aquesta situació.

ITM. Hi ha directors de cinema que volen seguir de ben a prop el doblatge de les seves pel·lícules. Quina relació t'agradaria tenir amb la traducció de la teva obra?

AET. Si mai es donés el cas de veure traduïda la meua obra (però és una hipòtesi que no m'havia passat mai pel cap!) crec que em desentendria totalment de les traduccions. Si el traductor em volgués consultar, és clar que l'ajudaria, però miraria de no ficar-hi gaire el nas. Ensinistrar l'ego i mantenir-lo a lloc crec que és l'assignatura pendent de molts creadors.

ITM. Tens al cap d'escriure cap altre llibre?

AET. Per ara no, però miro de no deixar d'escriure. Porto al dia un diari (la idea em va venir del personatge de *Solenioide*, l'escriptor fracassat que escriu al seu diari), on hi apunto de tot, pensaments, reflexions derivades de lectures, de la tasca de traducció mateix, idees per projectes de contes, de novel·les... Per ara això és tot, però no puc negar que tinc l'esperança que un dia alguna d'aquestes idees prendrà forma.

Ah! I també hi tinc apuntada la recepta de la coca de pebrera, que l'altre dia vaig demanar a ma mare per telèfon!

L'anècdota

ITM. I, ja per acabar, pots destacar algun punt de semblança o connexió entre la societat eivissenca i la romanesa?

AET. Et puc parlar d'una característica que a mi em va fascinar des del primer moment i em va fer sentir molt identificada. Parlo de la coexistència d'avui dia a Romania d'un món rural no industrialitzat, on la feina encara és pràcticament manual i els costums, les supersticions, les tradicions estan totalment vinculades als cicles productius de la terra, i el capitalisme desbocat que s'ha anat desenvolupant al país a partir de la caiguda del comunisme. A Eivissa es dona una situació molt semblant: la supervivència (encara que en vies d'extinció) d'un mode de vida previ a l'arribada del turisme, caracteritzat per una explotació de la terra i del mar amb finalitats d'autosubsistència, no industrialitzada, i de tot un món de rituals i creences construïts al voltant d'aquests modes de producció, per un costat, i per l'altre, tots els canvis que ha provocat l'arribada del turisme massiu a l'illa, amb uns valors totalment oposats. No pretenc obviar els beneficis del turisme ni idealitzar el mode de vida anterior a la seva arribada, però d'alguna manera un té la sensació, tant en el cas de Romania com en el d'Eivissa, d'haver estat testimoni d'uns modes de vida en vies d'extinció, i de la pèrdua cultural que tot això comporta.

ITM. Moltes de gràcies, Antònia! Gràcies per haver estat tan propera i per haver-nos transmès el teu entusiasme per una feina tan necessària, que ens amara d'altres cultures, d'altres contextos socials més o menys llunyans i que no fa altra cosa que enriquir-nos i atorgar-nos complexitat social, mental, cultural i emocional.

Gràcies i fins aviat.

IRENE TETTEH MORCILO
FILÒLOGA ■